

Tiden mellem Dannevirke og Dybbøl.

Dagbogsoptegnelser af Pastor H. F. Lützhøft i Bylderup.

Meddelt af **H. Lützhøft**, Helsingør.

(Holten Frederik Lützhøft var født i Frederikssund d. 16. 1. 1822, Student (Vordingborg) 1840, cand. theol. 1846, Overlærer ved Søetatens Drengeskole i Nyboder 1847—1852, Sognepræst i Bylderup 1852, afskediget af Civilkommissærerne 8. 8. 1864 (se H. Hjelholt: Tiden mellem Krigene, Sønderjydske Aarbøger 1929, S. 216—17), Sognepræst i Ørsted og Daastrup 1868—97, død paa Frederiksberg d. 12. 3. 1903).

Bylderup, den 6. Februar 1864.

Den 1ste vare Preusserne og Østerrigerne gaaede over Ejderen, vi troede næsten ikke her paa Egnen, at det virkelig vilde blive til Krig, førend denne Kjendsgerning var sikker. Den 2den Februar havde et Angreb paa Skandserne ved Mysunde fundet Sted. Beretningen om den forundrede mig noget, thi jeg antog, at den nogenlunde befæstede Stilling nord for Ekernførde skulde have forhindret et saadant Angreb i det mindste nogle Dage, men da Preusserne vare tilbageslagne med noget Tab, saa fandt jeg mig snart beroliget, og Glæden over denne første lille Medgang overvandt Betænkelighederne. I de følgende Dage hørte jeg dels gjennem Gendarm Simonsen i Bylderup, dels gjennem Provst Hjort i Tønder og dels gjennem Købmand Madsen, sammesteds, kun om mindre betydelige Træfninger, under hvilke vor Armees faste Stilling ikke var sønderlig truet eller angrebet. Der blev den 3die udskreven 26 Vogne til Krigskjørsel her af Sognet og Dagen efter 6 til. Min eneste Karl drog med Heste og Vogn til Slesvig om Morgenen den 4de, og der var en trykkende Tomhed i Huset ved hans Fraværelse, dog fik jeg en Daglejer fat efter nogen Besværlighed, og jeg synes allerede den 6te Februar, at det nok kunde gaa med Bedriften her hjemme, og til Dannevirkestillingen og vor Hærs Fasthed

nærede jeg al god Tillid. Det manglede ikke, at næsten daglig en eller anden gammel Kone bragte Efterretningen om Kanonade, som var hørt hele Natten, og hver Aften vi gik i Seng, lyttede vi stærkt, men kunde intet høre, og saa bad vi om Sejr og Lykke for vor Hær og Fædreland, og om at Gud i Naade vilde beskjerme de stakkels Soldater baade for Fjendens Skud og mod den stærke Frost, som det ofte var, men derpaa sov vi roligt ind, til vi om Morgenens atter begyndte med nyt Haab til Hærskarernes Gud og de Undertryktes Hjælper. Det var Løverdag Eftermiddag, jeg sad just og skrev paa den Prædiken, som Dagen efter, Fastelavns Søndag, skulde holdes, da jeg et Par Gange syntes at høre Kanonskud, men jeg vilde dog ej forlade mit Arbejde for at gaa ud og lytte nøjere til; thi da naturligvis Krigstanker og Bekymring for Hærens Stilling hørte til det daglige Brød, og disse samme Tanker ligeledes kom ind i Prædikenen, tænkte jeg snarest, at de hørte Kanonskud vare Virkning af en oprørt Phantasi.

Jeg skulde snart komme ud af denne Mening, thi omtrent Kl. 5 kom min Nabo, en Skrædder, ind og berettede mig, at han just kom fra Bredvad, hvor 3 Vogne vare komne tilbage fra Krigskjørsel og berettede, at de Danske vare tilbageslagne og nu af alle Kræfter skyndte sig nordpaa, og for Troværdigheden af dette Rygte sagde han, at den vedholdende Kanonade, som han havde hørt paa sin Hjemgaaen, talte stærkt. Jeg blev i høj Grad nedslaaet ved denne Melding, men endnu var jeg lidt tvivlende og skrev et Par Ord til Amtmanden i Tønder med Bøn om Underretning af, hvad han vidste, og J. Smedegaard begav sig paa Vej med Brevet i det Haab at kunne komme tilbage til Midnat, og jeg vilde da sidde oppe. Endnu havde jeg ej forladt mit Studerekammer, men neppe traadte jeg ud deraf, før Rygtet stadfæstedes fra alle Sider, Degnen sendte mig Bud om Begivenheden, en pludselig Ordre kaldte begge Gendarmer i Øjeblikket til Tønder, flere Vogne, som skulde bringe Hø og Halm til Armeen, vare komne tilbage paa Halvvejen, hvor de havde faaet Underretning om de Danskes Tab og Tilbagedrivning. Jeg kunde ikke længer tvivle, jeg be-

rettede min Kone og Familien den sørgelige Begivenhed, Børnene græd, og vi ældre vare stumme af Bedrøvelse. Snart faldt det mig ind, at 1848 efter Slaget ved Slesvig vare mange danske Hestfolk trukne nordpaa ad denne Vej, og jeg fik min Kone i Gang med at skjære Smørrebrød til de forventede Flygtninge, Lærerinden hentede Brændevin i Kroen, og vi vare saaledes rede til at modtage dem med en Smule Forfriskning. Jeg gik derpaa for at samle mine faa Værdipapirer, forseglede dem i en Pakke og gik med dem til Kirkeværgen i Bylderup, min gode Ven og en brav dansk Mand. Paa Gaden i Bylderup vare alle i Bestyrtelse, man ventede Krigsfolk hvert Øjeblik, og havde allerede travlt med at rydde Loer og Porte og andre Rum til at modtage Folk og Heste i. Overalt gik Ordet, at de Danske havde lidt et stort Nederlag, og alle vare forknytte derved, Mange, som havde Slægt og Venner i Hæren, højest ængstelige. Jeg kom i nogen Tale, inden jeg naaede Kirkeværgen, og han tilligemed Konen, som nys stod op af Barselsengen, vare meget bekymrede over de slette Efterretninger. Jeg var det sandelig ikke mindre, jeg havde besluttet paa ingen Maade at flygte fra mit Embede og hellere at sende min Familie bort, og deri var min Kone enig med mig, hun vilde bestemt blive og tage, hvad der fulgte. Men var det ikke muligt, at en fremrykkende Fjende, som især hjemsøgte Landet under Paaskud af, at Indbyggerne bleve forurettede af danske Embedsmænd, kunde kaste sig med udsøgt Had over disse, hvor de fandtes, maaske kunde bortslæbe dem og maaske hensynsløst plage dem i deres Hjem? Jeg ansaa det for muligt og med et fuldkommen forberedt Sind paa saadan slet Medfart, bad jeg nu Kirkeværgen i saadanne Tilfælde, antage sig min Familie og gjemme den medbragte Pakke. Vi bleve begge rørte ved at tale med hinanden om saadanne uvisse Fremtidsskjæbner, som forestod det hele Land og de enkelte Familier, saalænge ikke Ret, men Magt raadede, han var ogsaa villig til at gjemme mine Sager og lovede med Taarer i Øjnene at skulle modtage Mine i sit Hjem og dele med dem, saalænge han havde noget, hvis jeg med Magt blev tvungen til at forlade dem. Hans trofaste Venskab glædede mig

inderligt og gjorde mig godt, og da vi havde talt om saadanne mulige triste Udsigter, bleve vi ogsaa enige om, at Sagerne let kunde komme til at faae et mildere Udseende, men jeg var glad ved dog at have truffet en Slags Anstalt for det værste.

Da jeg vilde til at gaa, kom mig et Par Vidnesbyrd for Øje, hvor stor Bestyrtelsen var i Byen, der kom en ung Gaardmand til mig med den Begjæring, at jeg strax om Aftenen skulde komme og døbe hans Barn, hvis Daab ellers var berammet til næste Dag i Kirken. Han turde ej tøve saa længe, thi han frygtede, at Byen næste Dag skulde være fuld af Tydskere, saa al Gudstjeneste og Andagt blev forstyrret. Maaske frygtede han ogsaa, at jeg skulde rejse min Vej, og saa de savne en Præst, men derom talte han dog ej, og jeg fik ham endelig beroliget, saa Daaben blev opsat til næste Dag. Samme Mand fortalte, at han havde mødt Kirkeværgens Karl løbende paa Gaden, og det kom da for Dagen, at baade denne og flere Jævnaldrende vilde flygte for ej at falde Tydskerne i Hænde og blive tvungne til Soldateri, en Plan, som de dog bleve overtalte til at opgive.

Da jeg kom hjem til Aftensmaden, nøde vi den med Bedrøvelse i Samling, vi talte om al den Elendighed, som vore maatte udstaae paa Flugten i saa haardt Vejr og forfulgte af saa stærk en Overmagt, og ønskede i vort stille Sind at kunne vederquæge hver flygtende Landsmand. Jeg gik op at fuldende min Prædiken, og det kostede stor Møje at vende Tankerne et Øjeblik fra al den Nød, som Phantasien foregølede saa levende, men gjorde Vold paa mig selv saa vidt muligt, det skulde og maatte jo ogsaa være en Situationsprædiken. Hvor glad overrasket blev jeg da ikke ved pludselig at blive underrettet om, at Karlen var kommen hjem fra Krigskjørsel i god Behold baade selv og Hestene. Det forstaaer sig, han havde listet sig fra sin Pligtkjørsel, og jeg bebrejdede ham i mit Hjerte, at han maaske havde unddraget adskillige Saarede og Elendige sin Hjælp, med Læberne kunde jeg ikke bebrejde ham, thi dels forsikrede han, at der var en stor Overflødighed paa Vogne, og det var fra et Par civile unge Herrer, han var kjørt bort, og dels var jeg meget glad ved dog at have en Karl ved Huset i

saadanne Tider, da Indquartering stod for Døren. Forøvrigt vidste Karlen kun lidet at berette, men hans bestandige Omquæd var, at det ej var saa galt, som Folk gjorde det. Jeg satte mig igjen til min Prædiken, det blev silde, Klokken var 12, da Skrædderen, min Nabo, bankede paa Vinduet, nu ventede jeg sikker Efterretning fra Tønder, men hvad fik jeg uden ny Rygter. Han var ej naaet saa vidt, kun til Jeising Bjærg, men alle Slags Efterretninger havde han faaet paa Vejen. Frederiksstad var brændt om Natten, og Tydskerne vare trængte over Ejderen der, medens de paa samme Tid vare trængte over Mysunde og Dannevirke, og de Danske vare i vild Flugt, der kom danske Militære af den vestre Hovedlandevej, og de vilde snart naae Tønder; det var de trøsterige Efterretninger, han bragte, og saa bragte han en Avis med fra Saksborg, som var udkommet i Haderslev Fredag Aften, men den vidste ej en Smule om noget Nederlag eller Tilbagetog. Opfyldt med disse Efterretninger lagde min Kone og jeg mig tilsengs, men det var ej underligt, vi maatte tøve længe, inden Søvnlen fandt os.

Bylderup Præstegaard, d. 7de Februar.

Det fryser og blæser, Sneen flyger henad Jorden, ak de stakkels Danske, som med dette Uvejr imod sig maa drage efter Sønderborg. Jeg skal i Kirke, hvem mon der vil komme i saadant Vejr foruden mig, jo, min modige Kone, hun følger strax med for Een. Hos Degnen bleve vi lidt opvarmede efter Gangen derover, og der mødte vi naturligvis ny Rygter om, hvorledes Tydskerne havde samlet alt deres Artilleri paa eet Sted ved Bustrup, skudt uafbrudt paa eet Sted, ødelagt hele Skandsen og derpaa marcheret næsten uhindret igjennem. Det var ingen opbyggelig Forberedelse til Gudstjenesten; imidlertid kom der 2 Børn til Daaben; jeg døbte dem, Fadderne gik strax med Børnene uden Nis Johansen, som overblev Gudstjenesten; det havde nok ogsaa gjort, hvis ej hans tyske Sind havde vægret sig ved at høre en Bøn for Kongen. Der var kun faa Tilhørere, maaske kun 20 Personer. Jeg prædikede om Lydighed og Hengivenhed under Guds Villie ogsaa i

de tunge Tider, og om hans Bistand for dem, der søge ham; det var en Situationsprædiken, Dagens Begivenhed maatte stedse være mig og Tilhørerne i Tanke, og jeg var glad, da jeg havde holdt den Prædiken og bedt for min Konge og hans Huus, hvorover et Par af mine tyske Tilhørere slet ikke gjorde vrede Miner. Det faldt mig undertiden ind, at det maaske var sidste Gang for lang Tid, jeg prædikede i Bylderup Kirke, men saa var jeg glad ved at have holdt dette som en Afskedsprædiken. Da vi kom ned til Degnens, vare vi glade ved ikke at have faaet Indquartering endnu, og vi strede hjem igjennem frygtelig Snefog. Jeg skrev 3 Breve om Eftermiddagen til mine nærmeste Slægtninge i Kongeriget og haabede endnu over Løgumkloster at faa dem besørgede med den danske Post til Ribe. Gud ved, naar jeg atter skriver hjem, og naar jeg hører fra mine Kjære i Hjemmet; det er en sørgelig Tanke at skulle undvære alt Samquem saalænge; allerede idag synes det mig tungt ikke at have modtaget mine sædvanlige Aviser, men det vil blive værre. Jeg vovede mig ud henved Aften, ned til Sognefogden, som havde Vogn i Tønder efter Madame Lemming, thi jeg haabede at høre Efterretning derfra, og hvor glad blev jeg ikke, da Budskabet lød ganske anderledes, vi vare ikke slaaede tilbage, men havde indset, at Dannevirkestillingen ikke var at holde med de Soldater, som stode til vor Raadighed. Tilbage-toget var sket i god Orden, begyndte Fredag Aften og var løbet temmelig ublodigt af. Det var en Vederquægelse ovenpaa den megen Bekymring for Armeen, den havde ligget mig mest paa Hjertet, og om jeg end nok vidste, at min egen personlige Stilling ej blev bedre ved denne Omstændighed, jeg var dog inderlig glad og havde en glædelig Tidende at bringe min Kone og Familie ved min Hjemkomst. Madame Lemming fortalte ogsaa, at Borgerskabet i Tønder var i den største Exaltation, Borgmesteren havde ladet Politibetjenten rejse, for at Borgerne ej skulde myrde ham, og alle Amtets Gendarmer vare afmarcherede til Ribe tilligemed et dansk 84-pundigt Batteri, som idag Formiddag drog gennem Byen, med det var ogsaa Seminaristerne bortrejste, og der var ikke længere Skranker for

Tumultuanterne i den oprørske By. Det var kun, hvad jeg havde ventet om Tønder, og jeg forudsaa, at der snart vilde ske Angreb paa de danske Embedsmænd, men det var egentlig ikke, hvad jeg havde ventet af Dannevirkestillingen, jeg troede, den kunde holdes længere, ellers synes mig de store Udgifter, der vare anvendte paa den, vare slet beregnede. Det kom mig nu for, at det var et stort Misgreb at samle Reserven i Kjøbenhavn og ej i Frederits, hvorfra den maatte kunde have været ved Dannevirke, medens den nu bliver for en stor Del ledig i Hovedstaden, og den eneste Undskyldning, jeg ved, er at Dannevirkestillingen blev anlagt i sikker Forventning om fransk Hjælp, som ikke kom eller kommer for silde, idetmindste til den bedste Stilling, Landet har.

Fastelavns Mandag, d. 8de Februar.

Min Karl kører til Tønder efter Flæsk, vi maa have vor Proviant inde til den befrygtede Indquartering. Lærerinden kører med for at høre til sin Broder, Seminaristen, og jeg tilbyder, at han kan være hos os, hvis Seminariet er lukket, og han ej kan være i Tønder med Sikkerhed. Her hjemme gaar alt sin jævne Gang, en Gaardmand fra Bylderup ønsker, at jeg skal opsætte ham et Testamente; det har vist saadan en Hast, fordi han for sig selv tænker, at jeg let kan blive removeret. Her kommer en Mand fra Riis efter en Attest, han er glad ved at træffe mig; thi Tydskerne i Havsted have fortalt ham, at jeg var afrejst. Endelig Kl. 5 kom vor Jomfru Carlsen hjem fra Tønder med et langt Brev fra Physicus Ulrich.¹⁾ Det kan nok være, der er Leben i Tønder; Amtmand, Provst og de fleste Embedsmænd, hvortil ogsaa Kjær og Lind maa regnes, ere afrejste efter Opfordring af Sikkerhedskomiteén, et Selskab af de bedre, det vil sige større tyske Borgere, som ville forhindre Pøblens absolute Herredømme. Komiteén havde anmodet dem om frivilligt at drage bort, den kunde ej beskytte deres Person,

¹⁾ Frederik Ferdinand Ulrich, 16. 4. 1818—20. 7. 1917, Fysikus i Tønder 1854—64, samtidig Udgiver af »Vestslesvigs Tidende«, 1866 Distriktslæge og Læge ved Vartov i Kbhvn., Medlem af Borgerrepræsentationen i Kbhvn. 1867—73.

men nok indestaa for deres Gods. Jeg kan neppe vide, om det er sandt, om der ikke har været et aftalt Spil mellem Pøblen og Komitéen, men vist er det, den har sejret. Physicus, et Par danske og nogle tyske Embedsmænd vare endnu paa Stedet; de boede til Gaarden med nedrullede Gardiner til Gaden og vidste ej, hvad Øjeblik deres Ruder gik i Løbet og de selv fik Anmodning om at rejse; indtil da vilde de holde Stand. Hele Byen er prydet med tyske og slesvig-holstenske Flag, hvert Barn paa Gaden bærer slesvig-holstensk Kokarde, Gaden er fuld af Skrig og Sang, og de forventede Preussere skulle modtages af hvidklædte Piger — og andre Festligheder, men de have endnu ej meldt deres Ankomst. Man hilser hinanden med »Goddag Slesvigholstener«; det gjør Intet, at det skeer paa Dansk, og hver, som ikke svarer i samme Tone, kaldes Hanne-mand. Om Dagen vajer der ikke saa mange Flag; thi de større Næringsdrivende ville ej forsømme Klogskabens Regler med Hensyn til en mulig Fremtid, men om Afenen saa komme mange flere frem og saa tumler Pøblen sig i Brændeviin og den vildeste Støj paa Gaden langt ud paa Natten. Det er da vist, at den ellers for dansk gjældende Boghandler har drevet Handel med Prætendentens Billede, inden Preusserne vare over Dannevirke, der er vist ikke mange dansksindede Borgere, som ville befindes fuldkommen rene under saa store Fristelser, men jeg skal ikke dømme dem. Det bedste ved Ulrichs Brev var, at det bragte Forvisning om de Danskes frivillige og ordnede Tilbage-tog.

9de Februar 1864.

Her kom Rygter om mine to danske Nabopræsters, Koks¹⁾ og Høgsbroes²⁾ Afrejse, jeg har idag skrevet til dem og sendt et Bud med mine Breve til Løgumkloster. Postmesteren mente nok, de kunde komme afsted over Ribe, og Budet bragte Efter-

¹⁾ Johannes Kok, 24. 2. 1821—20. 1. 1887, Sognepræst i Burkal 1851—64, 1867 Præst v. Alm. Hospital og 1872 i Citadellet i Kbhvn. Udgav 1863—70 »Det danske Folkesprog i Sønderjylland«.

²⁾ Sabinus Høxbro, 1819—97, Sognepræst i Højst 1850—67, i Farup 1868 og i Bjerreby 1879.

retning om, at begge Præsterne havde det godt. Her fortælles nu, at de Kanoner, vi hørte i Løverdags, bleve affyrede ved Biilskov Kro, $\frac{1}{2}$ Mil syd for Flensborg, hvor nogle Østerrigere vilde sætte efter de Danske, men bleve ilde tilredte af Vore, og mange af dem ligger endnu døde ved Vejen. Det er et forfærdeligt Vejr med Snefog og Kulde. Gud bevare vore Soldater, de fleste her fra Sognet staae ved 10de Bataillon, de have næsten ikke været i Ilden. Ingen er kommet til Skade, de have sendt Bud hjem med Forskjellige af de Krigskjørende. Dog er der endnu 15 Vogne i Krigskjørsel her fra Sognet, som ej ere hjemme, de 12 ligger i Sønderborg afskaarne ved Tydskerne, Gud veed, naar de kommer, jeg er glad ved at have mit Køretøj hjemme, men jeg skal jo betale til de andre med.

10de Februar 1864.

Vi have Intet hørt til de nærliggende Tydskere, jeg vovede mig da til Fods til min gode Nabo i Burkal: Kok. Jeg traf ham ved Kirken, hvor han havde holdt Begravelse og vi gik hjem til ham. Han vidste ej mere end jeg, men det var dog trøsteligt at mødes. Nu er Physicus ogsaa fordrevet fra Tønder, det gik helt theatricalsk til, en Kjøbmand Johansen styrtede ind ad Døren som for at rive ham ud til Pøbelen, som slog hans Ruder ind, da sprang Herr Todsens af Sikkerhedscomiteen til med de Ord: »Vejen til Physicus gaar over mit Lig«. Kjøbmand Johansen, som formodentlig ej havde Lyst at træde paa Slinger og Skorpioner, fjernede sig, og Herr Todsens anmodede da Physicus paa det venskabeligste til at forlade Byen, hvad han da ogsaa gjorde med de Ord: »Det varer ikke mange Dage, inden de har mig igen«.

I de frisiske Districter har der været megen Bevægelse, i Nybøl har de uddrevet Herredsfoged, Thingskriver, Læge og Præsten i Detsbøl, som nok tildels blev molesteret. Ogsaa Præsten i Nykirke har de drevet bort, han er dog en Rostocker af Fødsel, men paalidelig dansk ligesom Slesvigeren Petersen i Detsbøl. — Men Dagens største Nyhed er, at man igaar forlystede sig med i Tønder at udraabe Prætendenten. Trom-

merne kaldte Borgerne sammen paa Torvet, alle ligesindede fra Egnen vidt omkring, ogsaa her fra Sognet, mødte til Højtideligheden, man afsang Psalmen: »Nu takker alle Gud«, ledsaget af Instrumentalmusik, og saa blev Augustenborgeren udraabt til Hertug for Slesvigholsten, men den største Glæde fulgte bagefter, da man drak og tumlede hele Natten igjennem, hvori Clausen og A. J. Andersen her fra Sognet ogsaa deltog. Paa den sidstnævnte ser man ret, hvad Magt Strømmen har over svage Karakterer. Da jeg kom hertil for 13 Aar siden, modtog han mig med aabne Arme som en god dansk Mand, dengang hørte han til de jævne Bønder. Snart arvede han en stor Gaard og begyndte Omgang med de Store, hvor Tonen er Tydsk, man begyndte at tale om, han ogsaa var blevet tydsk, dog vedblev han at vise nogen Opmærksomhed mod os og talte altid med os, som om han var Dansk, imidlertid viste der sig snart en svagere Kirkelighed i Huset, og Drikkelag tog til baade der og ude, der kom ogsaa Kjendsgjerninger frem, som røbede stor Ligegyldighed for den danske Sag og Tilbøjelighed for den tydske, men Manden vilde lige overfor de Danske i Sognet og for mig ej gjælde for tydsk, ja talte endog for faa Dage siden meget dansk med Degnen, og nu tager han til Tønder at hylde Hertugen. Jeg ved nok, at Nyfigenhed og Lyst til Drikkelagene bagefter ere de egentlige Bevæggrunde, men ligefuldt er Sagen i sig selv nedslaaende og gjør mig ondt.

Den 11te Februar 1864.

Dagene blive mere og mere trykkende, vi høre intet sikkert, men mange Rygter. Vi veed ej, hvor nær Fjenden er os, til Tønder er han ej kommet endnu. Her kommer ej engang tydske Aviser. Rygtet siger, at Efterretningen om Dannevirkes Rømning har virket Oprør i Kjøbenhavn, og Folket udraabte den svenske Konge paa Gaden, vi holde det for Løgn. Man varsler nu om Krigskjørsel for Tydskerne, min Karl vil jeg nødig slippe, men Pengeudgifterne bliver ogsaa store. Vejret vedbliver at være meget haardt.

Den 12te Februar.

Det er ej rart at tage fra Hjemmet, naar man ej veed, om det er fuldt af Fjender ved Tilbagekomsten, men nu haaber vi dog at blive varede ad, inden vi faae Indquartering, og da min Kone syntes, hun traengte meget til at trække frisk Luft, kjørte vi til Pouls i Hajstrup, hvor vi ogsaa ventede at høre Nyt, maaske og at se tydske Aviser, som dog sagtens ere bedre end ingen. Principet der i Huset er ubetinget at lyde den for Øjeblikket regjerende, men ellers at stille sig fuldkommen neutral, og ikke røre sig hverken til den ene eller den anden Side. Vi bleve som sædvanlig venligt modtagne, men fandt ingen Aviser; der fortaltes, hvorledes Herredsfogden i Læk og de fleste Præster i Kjær Herred vare fjernede af Befolkningen, og jeg kunde ikke lade være med at tænke paa, hvorledes de Ildesindede her i Sognet en skøn Dag gjerne kunde falde paa at komme til mig med et lignende Forslag, saa vilde jeg dog hellere afsættes af regelmæssigt preussisk Regimente, og jeg kan ikke sige, at Stillingen her i Landet er saa misundelsesværdig, at det just skulde være saa meget tungt at drage til Hjemmet, forudsat, at jeg ikke skulde ligge ledig paa Torvet for længe, thi det kunde min Formue ingenlunde bære. Imidlertid maa jeg dog bemærke, at ikke en eneste har fornærmet mig og mine, ej engang viist os Uvillie. Da jeg kom hjem fik jeg et Brev fra Ravsted Fattigkollegium, som viste mig, at man der vil benytte den ulovlige Tilstand til at unddrage sig en Betaling til vor Fattigkasse, men der kommer vel Øvrighed i Landet igjen.

13. Februar 1864.

Wrangel har udstedt en Proklamation, at han ønsker at Embedsmændene skulle forblive i deres Stillinger. I Flensborg ere de alle forblevne. Ligeledes har han bekjendtgjort, at Forretningssproget skal være Tydsk, hvorvidt det skal gaae nedad, veed man ej, det kan blive trykkende nok. Der er nok indsat en preussisk Regjeringscommissair over Slesvig, saa

faae vi da en Slags Øvrighed. Gud naade os for, hvad Pila-tus det er, men bedre sagtens end Pøbelregimente. Der er skeet Udskrivning af 10 Vogne til Krigskjørsel for Preusserne, at møde i Flensborg, Kromanden antog ingen i Fællesskab med mig, som han havde lovet, nu betaler jeg 4 Rd. daglig for Krigskjørsel, det kan jeg ej udholde længe.

Søndag 14. Februar 1864.

Da jeg kom til Kirken for at holde Gudstjeneste, kom der en østerrigsk Ordre om Indquartering Kl. 2. Mange Folk vilde gaae hjem for at ordne Huset, jeg fik dog nogle til at blive, men mange gik. Da Gudstjenesten var forbi, ilede jeg hjem og meldte min Kone den onde Tidende men sendte dog af Forsigtighed et Bud til Sognefogden for at høre sikker Efterretning, og til vor Glæde faldt det saaledes ud, at Lendemark blev befriet, men Bylderup og Hajstrup skulde huse en stor østerrigsk Skare, der var paa Vejen til Tønder. Det var Ungarere, hver Bonde faar 16 Mand og 12 Heste, de forstaar Heste og Folk lige godt og daarligt. Officererne kunne kun daarlig Tydsk, og de Menige slet ikke. Vor Pige og lille Hans gik over at se paa Folkene og tilbyde Degnen vor Bistand, om de ønskede den. Det var elendige Folk og Heste at se paa, sagde de, korte Snørestøvler paa Benene og vaade langt op ad Benene. Ellers skikkede de sig nok ret godt og bleve vel be-værtede. Den ungarske Oberstlieutnant hos Degnen sagde, at Folkene skulde ligge i Straa. Han selv var meget ivrig for den tyske Sag, skjønt han talte Sproget daarligt, han raadede dem til at tale tydsk med deres Børn, det Sprog vilde herefter blive alene gjældende her i Landet og var helt indført i Flens-borg. Dybbøl Skandser skulde tages, hvad det saa kostede. Han havde hørt, at de Meza var sat under Tiltale for en Krigs-ret, fordi han havde forladt Dannevirke, saadan en Stilling sagde han med sædvanligt Praleri, vilde de ikke have forladt for en tredobbelt Overmagt. Imorgen Kl. 7 drage de afsted til Tønder, som nu faar alene østerrigsk Besætning, dog kun en lille under en Capitains Anførsel. Idag fik jeg Brev fra

Høgsbro, han spurgte mig om Kirkebønnen, hvad jeg gjorde ved den, i hans Sogn havde man efter Rygtet truet med at forlade Kirken, naar han bad for Chr. IX. Jeg raadede ham dog til at blive ved dermed og saa see det an, om man vilde gjøre Skandale i Kirken, det kom aldeles ikke til Skandale her i Dag ved Bønnen, det kan desværre gjerne være, vi snart faae en anden Befaling fra Overcommandoen, men nu synes det mig ikke værd at frygte for Pøbelregimente. Stakkels Høxbro: Han ligger i Sengen og skriver, han har faaet stor preussisk Indquartering, vaaget om Natten og paadraget sig Forkjølelse.

Den 15de Februar.

Hvad skal Enden blive, vi ere endnu kun ved Begyndelsen, haaber jeg saafremt jeg ellers skal vente noget gunstigt Resultat for Danmark. Fortærende er det, ikke at vide, hvorledes Tilstanden er i det øvrige Europa og i Kongeriget. Hvem er Ministre i England, er Sverrig kommet videre end til Rustninger, og hvilke Ord bruge nu de britiske Diplomater, thi længere end til Ord kommer de vel ej. Østerrigerne herude sige, at hverken Hertugen eller Preussen skal faa Hertugdømmerne, men alene Kongen af Danmark, naturligvis under store Indrømmelser i Forfatningssagen, men de vide lige saa lidt som vi andre. Hvad var vel den forrige Krig imod denne, for mit Vedkommende da gik jeg i Kjøbenhavn med Fireskillingssubscriptionen og vidste Alt fra første Haand, nu sidder jeg midt i Tumlen med en stor Familie og ved ikke det mindste om Sagernes Stilling! Forfærdelige Uvidenhed! Og dog om man læser alle Blade, hvad veed man saa egentlig? Ja, man veed, hvad de Mennesker siger, men Folkeslagenes og de Enkeltes Skjæbner afgjøres for lukkede Døre i de høje Himle; naar Resultatet kommer, saa faae vi det først at vide, saaledes skal vi ogsaa nok faae det at vide, naar Krigen er kommet til Ende, hvis vi opleve det.

Den 16de Februar 1864.

Idag har jeg første Gang seet vore Fjender. Der kom 30 østerrigske Vogne her forbi, de vare bestemte til Nybøl, men

havde taget Fejl af det østlige og det vestlige Sted af dette Navn, og kunde saaledes godt være kommet langt ud i Marsken istedetfor til Sundeved, hvis ej de Hajstrupper havde faaet dem ud af Vildfarelsen, det havde ellers været en net Historie, om den var kommet til Enden. I Eftermiddags reed jeg et Par Timers Tid til Koks, der kom Fædrelandet og Dagbladet for første Gang efter Retraiten, det havde jeg ej ventet at faae danske Aviser at se i vor Belejringstilstand, men de vare kun lidet trøstelige. Thi Fortvivlelsen i Kjøbenhavn og det frygtelige Virvar i Monrads Erklæringer og Kongens Proklamationer og de Mezas Selvtægt o. s. v., hvad kan det andet end oprippe det dybe Saar, som jeg begyndte at ville tildække. Jeg raaber ikke efter Hævn, men efter Danmarks Ære, og jeg er bange for, at den har faaet et Skaar ved Tilbagerøbet. Bladet Dannevirke kommer ogsaa igjen, det seer ud som en bidsk Hund med Mundkurv paa, det er, som om det af Harme var svundet ind til det Halve. Den eneste Glæde, jeg havde af Posten, var, at den bragte mig nogle Linier fra min kjære Moder, hendes Kjærlighed er meget bekymret for os, og aabner os et Asyl, hvis vi skulle forlade Hjemmet.

Den 17de Februar 1864.

Jeg har holdt Udtale¹⁾ over en Kone i Bredvad, der kom et Regiment tyske Ryttere forbi, da vi skulde til at begynde; nu strejfe de rigtigt Landet rundt, de skulde nok til Beftoft; der vil Krüger²⁾ ikke være i Sikkerhed, thi hvis det er sandt, hvad Rygtet siger, at Mørk Hansen³⁾ og Schleppegrell⁴⁾ ere førte som

¹⁾ Tale i Hjemmet ved et Ligs Bortførelse derfra.

²⁾ Hans Andreasen Krüger, 1816—1881, Kroejer og Møller i Bevtoft, Medlem af Stændersamlingen 1847—64, af det danske Rigsraad 1855—63, af den nordtyske Rigsdag fra 1867 og den tyske Rigsdag fra 1871 til sin Død.

³⁾ Mourits Mørk Hansen, 28. 9. 1815—18. 8. 1895, Sognepræst i Felsted 1850—64. Medl. af d. grundlovgivende Forsamling, 1859 og 1860 valgt til Medlem af den slesvigske Stændersamling, 1865 Medl. af Rigsraadet, 1866 Sognepræst i Vonsild. Ud giver af flere Skrifter om sønderjydske Forhold.

⁴⁾ Julius Carl Gerh. Schleppegrell, 1811—72, Diakon i Broager 1852—64.

Fanger til Flensborg, saa sidder nok ingen udpræget dansk Patriot sikker i disse Tider. De tyske Bønder i Bredvad mødte tyndt ved Begravelsen og indlode sig slet ikke med mig. Kromanden og Chr. Hansen fulgte med paa Kirkegaarden, men ej i Kirken selv, og det var jeg glad over, det havde været mig meget ubehageligt at se paa dem og vente Skandale af dem, naar jeg bad for Kongen, og det gjorde jeg, ja, gjorde for sidste Gang for det første, thi nu har jeg læst et Uddrag af Wrangels Proklamation, hvorefter Konge og Kongeligt ej bør nævnes, og nu har jeg gjort det første Skridt paa Indrømmelsernes Bane, underskrevet og indsendt en Anerkendelse af de tyske Magthavere, saalænge de have Landet besat, det var en nødvendig Betingelse for at blive i Embedet. Vor gode, agtværdige Amtmand¹⁾ sendte Kok sin Anerkendelse, og den skrev vi efter saalydende: Ew. Excellenz erlaube ich mir hierdurch die ganz gehorsame Mittheilung zu machen, dass ich für die Dauer der Besetzung der Propstei Tondern durch die preussisch u. österreichischen Truppen mich der in der Person des Herrn Oberbefehlshabers der verbündeten Armeen constituirten obersten Autorität im Lande und den Herrn Civil-Commissarien zu unterwerfen bereit bin«. Det er en tung Forskrivelse, men jeg synes ikke at burde forlade mit Sogn og svigte mit Fædrelands Sag ved at nægte den. I Wrangels Proklamation loves os Beskyttelse, den stoler jeg ikke meget paa, kunne vi endda slippe for Angreb og Fortrædigelse, og det tænker jeg nok, Amtmanden afværger saalænge som muligt. Man siger, Provsten²⁾ vil ikke underskrive denne Anerkendelse, hans Stilling er heller ikke værd at gjøre mange Indrømmelser for at fastholde for hans egen Person, skal han gjøre ret, maa det vist udelukkende være for Sagens og Præsternes Skyld. I Flensborg skal Politimesteren og i Tønder Borgmesteren være afsatte. Byerne vrimle af slesvig-holstenske og tyske Flag, og Soldater og Officerer seer derpaa, det stemmer godt med Proclamationens Ord, »at

¹⁾ Greve Ludv. Fr. H. Brockenhuus-Schack, Amtmand i Tønder 1860—64.

²⁾ J. M. L. Hjort, Sognepræst i Tønder og Provst for Tønder Provsti 1860—64.

politiske Demonstrationer ej skal tillades«, og godt med Befalingen, at man paa ingen Maade maa »anticipere Successions-spørgsmaalet«, ja, Ordet er en Opfindelse, hvorved man skjuler og vildleder Andre om sine Tanker.

Den 18de Februar 1864.

Det er, som gamle Elsebeth sagde igaar: »det er tunge Tider, man lever i, man kan aldrig være glad«, og hun er endda en gjennemtydsk Kone, hvor meget mindre kunne vi Danske da være glad, vi som trykkes og trænges af Bekymringer for vort elskede Fædreland. Det er rigtig en Velsignelse at see de kjære Børn i deres sorgfrie Arbejde og Lege, for dem er det kun Øjeblikket, det gælder om, saa fortvivlede og taarevædede, de vare ved Efterretningen om vor Hærs Tilbagegang, saa sorgløse ere de nu, og hvis mine Tanker om Forholdene hverken gik ud i Fremtiden eller Fortiden, saa kunde jeg være lige saa glad, thi i det daglige Liv sidde vi Gud ske Lov fuldt uforstyrrede. Et Rygte, men rigtignok af den løseste Slags, siger, at Østerrigerne have lidt et forfærdeligt Tab ved Dybbøl, og 3 Østerrigere, som igaar passerede Byen, fortalte, at nu fik de Danske nok Hjælp af Sverige og England, for deres egen Part, sagde de, var det dem det samme, enten de skulde lade deres Liv her eller i Italien til Foraaret, de mente, at Krig vilde deres Land ej blive frit for i deres Levedage. Saadan er det vel i Almindelighed, at den menige Mand er temmelig ligegyldig for den Sag, han skal udgyde sit Blod for i Felten, jeg vil dog nødvendig tro, at det samme gjælder vore Soldater, som stride for Fædrelandets Forsvar, der er dog i saa Henseende stor Forskjel paa en Forsvars og Angrebs Krig.

Den 19de Februar 1864.

Koks faae dog af og til Aviser, jeg fik idag Efterretning om, at »Dannevirke« ej maa udkomme mere, saa tog jeg da til Burkal, men de vidste ingen Forandring i vore Sager; thi der er ingen. Hajstrupgaard¹⁾ besøgte jeg for første Gang efter

¹⁾ Sønnichsen.

Krigen, de er tyske, men dog ikke meget forandrede i deres venskabelige Forhold til mig. Jeg saa Itzehoeren¹⁾ og hvorledes den preussiske Prinds i en Dagsordre fra Glücksborg roser sin Armees Tapperhed ved Mysunde og Dygtighed i at slaae en Bro over ved Arnæs, hvorved vort Tilbagetog bevirkedes, det er Ting, som jeg aldrig før har hørt omtale, jeg troede, det var Preusserne, som ved Mysunde bleve tilbagedrevne med meget stort Tab uden at vinde mindste Fodfæste, men det maa de jo vide. Affairen ved Biilskov har været meget blodig og Kampen hidsig. Vore kæmpe jo altid mod en stor Overmagt. Mørk-Hansen og Roth²⁾ vare da førte som Spioner til Flensborg og satte i Tugthuset, en smuk Behandling af Hædersmænd. Landfoged Krogh fra Stapelholm er flygtet nordpaa. Kjær³⁾ har gjort sig usynlig med sine vigtigste Papirer. Det var godt, han gjorde det i Tide, ellers havde Østerrigerne nok faaet gjort ham fangen. Gud veed, hvorlænge nogen dansk Embedsmand sidder fri og sidder i sit Embede.

Den 20de Februar 1864.

Kulden bliver ved at tage til, og Blæsten gjør den endnu værre. Jeg maatte til Forting i Bylderup, da Byrden med Krigskjørsel er utaalelig, det var paa højst uvisse og maadelige Bettingelser, jeg fik en Vogn, men dog bedre, synes jeg end ingen. Idag gaar Tydskerne ind i Nørrejylland. Det hører til Dagens Orden, at der kommer slesvigske Karle hjem fra Armeen som Overløbere, det hedder sig, at de ere blevne fangne og frigivne, en dejlig Tapperhed og Troskab. Gud ske Lov, der er ikke kommet af den Slags til dette Sogn.

Søndag den 21de Febr. 1864.

Saa skal jeg da ophøre at bede for Kongen, jeg fik et velment Raad derom, inden jeg gik i Kirke, men det var uforment. Der havde endda samlet sig en anseelig Tilhørerkreds, og

¹⁾ Formodentlig »Itzehoer Wochenblatt«.

²⁾ Roth, Præst i Varnæs.

³⁾ C. A. Kiær, Herredsfoged i Tønder.

Tydskerne glædede sig ved min Konges og min egen Ydmygelse. Der har endnu ingen større Kampe været ved Als, saavidt vi har hørt, formodentlig bliver der kun liggende et Observationskorps, medens de andre hæрге Jylland. Karlen Peter er som sædvanlig i høj Grad uforstandig med sin Krigskjørsel, men det er Tider, da man skal taale meget, inden man lader en Karl gaa bort af Tjenesten. Kok besøgte os nogle Timer, han sidder uforstyrret, men i høj Grad utilfreds, og jeg er bange for, han sidder meget usikker ligesom Mørk-Hansen; thi Mommensen¹⁾ arbejder alt, hvad han kan; for Hjemmetydskerne er det nu nærmest om at gjøre at faa Embedsmændene afsatte, ellers regner de det hele for Intet. I Tønder har der mødt 2 Tydskere fra hvert Sogn i Amtet og udnævnt en ny Amtmand, som dog vel først skal approberes ovenfra. Naar Visitationet²⁾ først er faldet, begynder Trængslerne i det Store. Selv Christiansen³⁾ i Medelby er blevet tvungen til at prædike udelukkende Tydsk, efter samme Regel gaar det i hele Kjær Herred baade med Lærere og Præster.

Den 22de Februar 1864.

En stille Dag. Karlen er med Køretøjet draget til Flensborg for at kjøre for Tydskerne; en Konfirmand maa udfylde hans Plads. Sneen falder hele Dagen, og det er noget mildere. Sønnichsen kom for at snubbe min Hest, men han lovede dog at tage sig af dens Salg, jeg maa hellere sælge den end lade den tage af Fjenden ved given Lejlighed. Han var noget forlegen ved at tale om Amtmandsvalget i Tønder, han skulde dog vel ikke selv have været med, der bliver talt om det i Sognet, det skal være en Advokat Christiansen fra Garding, der er bestemt dertil.

Brevet fra Kastrup og Augusta, som jeg fik i Gaar, tyder ikke paa, at de har faaet mine, som jeg sendte over Klosteret,⁴⁾ paa de kjøbenhavnske Blade ser man, at Postgangen er særde-

¹⁾ Ejer af Gaarden Store Tønde.

²⁾ Kirkevisitationet bestod af Amtmand og Provst.

³⁾ Christian Christiansen, Sognepræst i Medelby 1837—69.

⁴⁾ Løgumkloster (»Kloster«).

les usikker, de komme meget afbrudte. Der er en Reaction i Kjøbenhavn i Bedømmelsen af de Meza, her reagerer man i anden Henseende, idet man i Folkemunde bestandig lader de Danske vinde samme Fordele over Tydskerne og fratage dem en Del Fanger. Saadanne smaa Begivenheder erholde vi sent paalidelige Efterretninger om. De Danske har forgæves beskudt Broen ved Egersund, og der føres jævnlige danske Fanger, nok for største Delen mensvorne Slesvigere, til Flensborg, hvor de skal optræde med Sang og Klang.

Den 23de Febr. 1864.

Siden Jylland bliver hjemsøgt, slippe vi nok her fri for Indquartering, den ene Dag gaar fredelig som den anden. Idag sendte Kok mig et Blad af Vestslesvigeren, som mente at spore en gunstig Vending for vor Sag i Frankrig og England, der er langt fra en Vending til Hjælp, og en Vending kan vendes om, vort Land er aabent for Fjenden, det har taalt mange Gange og kan taale meget, vil ogsaa gjerne taale meget, naar Enden kan blive god, og den er mange Gange blevet god, naar det stod værre til endnu. Mine Tanker begynde at gaa i Opfyldelse, der er allerede dansksindede Folk, som begynde at sige: gid vi endda vare tydske, saa vilde vel disse idelige Stridigheder og Landeplager ophøre, saadan har man vist sagt i Skaane, inden det blev afstaaet til Sverrig. Jeg gider endnu ikke engang tænke Muligheden af, at Slesvig kunde blive preussisk. Der skal nok være stor overordentlig Forestilling i Kiel for at demonstrere mod Slesvigs Deling.

24de Febr. 1864.

Jeg prædikede for faa Tilhørere om Judas Forræderi, anvendt paa vor Tid, og det vakte Sensation, men der var kun et Par Tydskere i Kirke. Der var Selskab hos Koks i Anledning af hans Fødselsdag, og det var interessant at høre, hvorledes Sonnes¹⁾ havde huset næsten alle danske Flygtninge fra Tøn-

¹⁾ Sonne, Præst i Møgeltønder 1845—64.

der, han er altid ved godt Mod, og Mørk¹⁾ er heller ikke forsagd, de have jo gennemgaaet det forrige Felttog her i Landet. Den fordrevne Sodemann fra Nykirke var ogsaa med, han er forsagd, vil sælge alle sine Møbler og aldrig vende tilbage mere. For mit og Mines Udkomme ængster jeg mig ikke, det vil sikkert vare en Tid, inden jeg bliver afsat, og Vor Herre og gode Mennesker vil nok sørge for os, til jeg bliver indsat igjen, thi at Slesvig kommer bort fra Danmark, det troer jeg ingenlunde. Vor Armee kjæmper tappert ved Dybbøl, og skjønt man siger, at Preusserne trække store Skarer til sig fra Tydskland, jeg tænker dog, vi have Krudt nok til dem alle, og at Allsund har Vand nok til de Øvrige. De stakkels Beboere af Sundeved, for dem er Tilstanden gyseligt, her i Vesten mærke vi kun lidt til Nøden.

25de Febr. 1864.

Et dejligt Foraarsvejr midt paa Dagen, men Frost om Natten. Foraaret er Forhaabningens Tid, men hvilken Sommer varsler det iaar. Der er ingen Tanke om at samles med sine Kjære og om Glæde i Landet, nej Alt er ildevarslende, en stor europæisk Krig synes at maatte være vort Fædreland gavnligest, men det et blodigt Ønske, og jeg tænker heller ikke, der er megen Udsigt dertil; dog i Italien vil der vist komme til at flyde Blod. —

Jeg har solgt min bedste Hest idag, jeg holdt den for god til Krigskjørsel, og derom gjælder det jo nu til Tide, og jeg holdt den altfor god til at blive borttaget af en fjendtlig Rytter, som var i Betryk.

Den 26de Febr. 1864.

Vinteren bliver ved, Sneen styrter ned. Man siger, Tydskerne ere trukne ud af Nørrejylland igjen, det er nok hverken godt for vort Fædreland eller specielt for Slesvig. Idag er Forsamlingen i Kiel, hvor der skal demonstreres for Slesvigs

¹⁾ M. Mørch, Sognepræst i Hostrup.

Udelelighed. Clausen og Andersen er der naturligvis her fra Sognet, men Sønnichsen tillige, ogsaa Du min Søn Brutus.

27. Febr. 1864.

Atter Udskrivning af Vogne til Krigskjørsel, det er et sandt Plageri for Befolkningen, og de ligger og driver, de Vogne gjøre kun Fjenden lidt Nytte, men er kostbare for Folk at holde ude. Mange bestikke lidt og saa have de Lov at stikke af, selv den tydske Lorenz var meget forbitret over den Trafik; min Karl skal da blive 8 Dage borte endnu.

Søndag 28de Febr. 1864.

Magert Kirkebesøg i det væmmelige Vejr. Johannes Skomager besøgte mig og fortalte, hvorledes Uddrivningscomiteen i Tønder observerede mig og vilde paadutte ham, at jeg bad for Kongen sidste Søndag, hvilket han Sandheden tro benægtede. Altonaer Wochenblatt har jeg idag førstegang faaet, det er væmmeligt at læse, godt at det kun kommer to Gange om Ugen. Nissen¹⁾ besøgte os i Aften, han har været i Tønder og seet Byen i sin slesvigholstenske Dragt, nogen Orden vil dog Østerrigerne holde, de har saaledes sendt en Oberlieutnant, der beruset af tønderske Borgere var forledt til at ophænge et slesvigholstensk Flag udenfor Provstens Huus, hjem til Østrig at straffes og faae Afsked.

Den 29de Febr. 1864.

Idag blev jeg overrasket ved strax Kl. 9 om Morgenen at modtage Besøg af Høxbro. Der var dog ingen Ulykke truffet ham eller hans Huus, mens han længtes i sin tilbagetrukne Stilling efter at høre, hvorledes det ellers stod sig til i Amtet rundt omkring, og der var endda en Deel, som jeg vidste, hvilket var fremmed for ham. Han syntes at være meget forknøyt for Fædrelandets Udsigter ogsaa for sin egen Fremtid, og jeg søgte at holde ham oprejst saa godt jeg kunde. Jeg hørte, hvorledes hans Indquartering, 4 Officerer og 50 Mand i mindre end

¹⁾ Degnen i Bylderup.

et Døgn havde fortæret for mere end 25 Rd., hvilket han havde beregnet, det vare Preussere, som sagde, at de havde lidt utroligt af det haarde Vejr, og priste dem lykkelige, som alt vare faldne. Han havde et Taksigelsesbrev fra den ene Officer, men det var nok ikke affattet af Taksigelsesgrunde, men for at Høxbro skulde være ham behjælpelig med at skaffe et bortkommet Tornister, naturligvis har hans Gæstfrihed beredt dem et godt Quarter. I Eftermiddag var Jomfru Carlsen og Hans i Bredvad Kro, Lorenz var borte men Fruentimmerne vare flinke mod dem. Den gamle sagde, at Lorenz altid havde været tydsk, men tage Deel i disse Forsamlinger og Proclamationer det vilde han ikke, han havde faaet Indbydelser nok dertil, men han vilde holde sig rolig, man havde nok seet Begyndelsen af Krigen, men ikke Enden. De fra Kiel hjemkomne kunde ikke noksom rose den Modtagelse, de havde nydt og hvorledes de vare tagne i Quarter af Borgerne og beværtede paa det venligste. De førte ogsaa Hertugens Billede med sig fra Kiel, men det var en hæsliig Karl at se paa. Ligeledes berettes derfra, at Provsten i Tønder var afsat, og Løven i Flensborg ført til Berlin; det vil jeg saamænd gjerne tro, det bliver værre endnu, inden Enden kommer, men vore Hjemmetydskere skulle nok komme til at ønske Preusserne ude af Landet, inden de drage af. Pastor Carstens skal nok være Provst, Gud veed hvem der skal være Amtmand, det vil vel nok ikke vare længe, inden ogsaa vi veed det.

1ste Marts 1864.

Hvad klager et levende Menneske over, siger Propheten, han levede paa en Tid, da det allerede var store Ting ikke at miste Livet; den, der opvoxer i en fredelig Tid beskærmet af Lov og Ret, kommer vanskeligt til at tænke saadan, det kan være, at der allerede er dem af mine Landsmænd, som begynde at forstaa denne Tanke, men vi her paa Egnen maa rigtignok sige: hvad klage vi over for vor egen Person, den eneste Byrde, vi trykkes under, er Krigskjørsel, og hvad er vel det mod Indquartering og Voldsgerninger og Udhungring og Tilsætten af alt

sit Gods og al sin udvortes Fred, og dette er Ting, som Sundeveder og Østerboerne kunde tale om af Erfaring. Vi maa takke Gud for hver rolig Dag, vi tilbringe i Hjemmet, for hvert Øjeblik vort Huus ej bliver betraadt af Fjendens Fødder. Hvorledes vort Fædrelands Stilling udvikler sig, det vide vi ikke, Aviserne kommer meget uregelmæssigt, og de halve Nummere mangle. Det synes at være ganske stille ved Dybbøl og ved Kolding, og Rygtet siger, der holdes Conference i London, men dette er slet ikke at stole paa. Spændingen begynder at tabe sig noget, det er aabenbart, at Hjemmetydskerne ikke er aldeles tilfredse med Regjeringscommissionen, der skeer ikke Allarm nok, og de faae neppe Lov at tumle saa galt som i forrige Krig. Jeg var et Øjeblik med Nissen i Hajstrup, naturligvis hos Poul, det vækker almindelig Munterhed, at vore tre Deputerede kom til Kiel en Dag for seent, saa Festen var overstaaet, og de med lange Næser maatte vende hjem uden endda at have seet Hertugen.

2. Marts 1864.

Mild Frost, saa Føret var godt og Kirkebesøget ligeledes. Lærken synger nu daglig, det er vor eneste Sanger her paa Heden, den lille beskedne tarvelige Fugl, en Solstraale er nok til at bringe den til Sang; blandt Folket er Sangen uddød, kun onde Lidenskaber brøle Oprørssangen trindt om ved Drikkelagene, jeg har Gud ske Lov ej hørt den endnu.

Idag fik jeg den ny Regjerings Lovblad. Sprogscriptet er hævet for Flensborg, Gottorp og Husum Amter, og alle Præster skulle afskediges, som ej havde gennemgaaet det Kielske Bienium, denne Forholdsregel stemmer godt med Wrangels Proclamation, at alle Embedsmænd, som lovede Lydighed, skulde beholde deres Pladser, saaledes forklarede jeg den ogsaa strax i mit stile Sind. En Flensborger fortalte mig imidlertid idag, at det næppe vilde blive gennemført, fordi man manglede Folk til at stille istedet, dog de skulle nok findes lidt efter lidt for de Dele af Landet; værre bliver det for Commissairerne, naar de komme længere mod Nord med den Foranstaltning,

det er ikke en tyvende Deel af Embedsstanden, der har studeret i Kiel, og hvormange Kielere kan vel prædike Dansk. Det skal nu snart vise sig, hvorvidt de finde Midler og Redskaber til at udfylde Embederne, thi saa vidt blive vi afsatte. Tønder Amt staar vel nærmest for Tour. I Kjær Herred skal foretages en Afstemning om Sproget, den vil blive meget fri under preussiske Bajonetter, omtrent som den Afstemning, de Franske foretog i Nizza, en dejlig Comedie. —

6te Marts 1864.

Viben er kommet, vi frygte nu ikke for Iis til at lægge Bro for Fjenden over vore Farvande. Krigen trækker i Langdrag, om Diplomatiets handler, veed vi ikke, men her er det stille. Fjenden har kun Kolding besat i Jylland, og i Sundeved er selv Forpostfægtninger sjældne, og det er godt. Her hjemme tumle vi kun med vor Krigskjørsel og finde deri en tung Byrde. Fjenderne tænke dog vist endnu paa at angribe Dybbøl, thi Tropperne holdes stadig concentrerede paa Østkysten, og Vesterlandet slipper naadigt for dem. Vore Hjemmetydskere arbejde i Stilhed paa vort Fald, dog hidtil forgjæves. Idag fik jeg Brev fra Nicolaus og Augusta, det er dog et Gode, at Postforbindelsen, omend usikker dog ingenlunde er helt afbrudt. Aviser see vi ogsaa af og til, de danske ere ej meget trøstelige, de tyske ere væmmelige. Dagene gaae ellers roligt her, og den sidste Uge er ikke engang riig paa Rygter.

9de Marts 1864.

Der var en anderledes Spænding, en anderledes Deltagelse for Krigen de Dage, Kampen stod ved Dannevirke end nu, da hele Landet staar aabent for Fjenden og kun Dybbøl og Frederits gjøre Modstand. Vor Tillid til egen Styrke fik et frygteligt Knæk ved Retraiten, maatte vor Tillid til Gud og vor retfærdige Sag nu voxe frem istedet, blandt Mennesker kan det ej hjælpe at see sig om efter Hjælp, de vende sig alle fra den Svage. Gud alene maa være vor Styrke og vor Tillid. Jeg tror, vore Tropper lide meget, Vejret er blandt andet idag ligesaa forfærdeligt

som Fastelavns Søndag, det er, som om Vinteren begyndte paa ny og iaar slet ikke kunde blive færdig med sin Rasen, og jeg tror, det er uhyre nedslaaende for Hæren altid at være retirerende, altid at staa som 1 til 6; men alligevel, jeg kan ikke gjøre for det, min Interesse er ikke saa levende for den; paa Dannevirke stod den som Landets Værn, nu kan den ikke værne Landet, kun besværliggjøre Fjendens Occupation af det. Jeg er tit vred paa mig selv, at jeg ikke tænker mere paa Soldaterne, end jeg gjør, skjønt jeg veed, at jeg elsker Danmark, meget kommer dog vist af, at Krigens Tryk hviler ikke saa lidt paa mig selv, ingen Karl og Heste at have i Huuset og den store Udgift, som er forbundet med Krigskjørselen og Leverancerne, og saa den Ydmygelse, som gaar over Folket og den Usikkerhed, hvori jeg selv sidder hver Dag, det trykker endda ikke saa lidt, og saa tænker man mindre paa det Tryk, hvorunder andre lide. Vi have ikke vore værste Fjender i de to Stormagter, men i vore egne Hjemmetydskere, og af Fremmede er England omtrent ligesaa skadeligt for os som Tydskland. Jeg bilder mig ind, at det er det, som holder Sværdet i Skeden baade paa Frankrig og Sverige, der har vi i det mindste Folkets Sympathi, men i England har vi kun Falskhed. Jeg vilde ønske, at vore Krigsfolk vilde afslaae de engelske Penge, som de samle til deres Efterladte for at vise dem, vi bryde os ej om Penge, som de sætte saa højt, men det er for Fædreland og Hjem og Selvstændighed, vi kæmpe, kan vi ikke leve med Ære, saa kan vi ligesaa godt leve arme som rige. — Efter Folks Sigende bereber Fjenden sig paa Angreb af Dybbøl, der kommer stadig flere Tropper sønderfra, og meget Belejningsmateriel slæbes til Sundeved. Gud styrke vore paa den svære Dag.

21de Marts 1864.

De svære Dage ere komne, det gaar som et Sværd igjennem Hjertet, hver Gang jeg tænker paa de værgeløse Landsmænd i Jylland. Slesvigerne behandles som Venner, og jeg er hidtil behandlet som en Slesviger lige overfor Tydskerne, det vil sige, man har ikke bemærket mig endnu, men Jyderne komme til at

føle hele Krigens Rædsel og al den østerrigske Armees Lavhed og Barbari. Bønderne skulle bygge Skandser for dem mod Frederits, nej skyd os hellere strax, svare de, Amtmændene skulle udskrive grusomme Requisitioner, men de lade sig hellere føre som Fanger til Rendsborg og behandle som Spioner. De svære Dage ere komne ved Dybbøl. Preusserne have armeret deres Skandser, byggede af Dannevirkes Ruiner, og Kanonaden høres næsten daglig, ligesom Fortællingen om mange indbragte Saarede til Flensborg. Det er et sikkert Tegn paa Befolkningens Danskhed, at det ene gunstige Rygte for de Danske efter det andet sættes i Omløb, som oftest ere de temlig ugrundede, men ere Opfindsomhedens Reaction mod de tyske Avisers forfærdelige Overdrivelser af deres Bedrifter. Meget nedslaaende i denne Krig er det store Antal Fanger, som Fjenden gjør og stadig forøger, jeg synes, det er et Tegn paa Befalendes Udygtighed, maaske dog ogsaa en Følge af den store Overmagt. Aldrig er Tiden blevet mig saa lang og min Embedsgjærning saa besværlig som nu i disse 6 Uger. Det er næppe engang nogen Opmuntring at tale med nogen Ligesindet, den ene har kun mørkere Anskuelser end den anden. Amtmanden er afsat og har sendt mig en Hilsen fra Burkal, en Appellationsraad Fontenay fra Kiel er hans Eftermand, han er født Tøndringer og jævnaldrende med min store Wühler Clausen, formodentlig lurder nu Afsættelsen paa mig fra den Kant. Mange i Sognet spørger ret deltagende, andre blot nysgjerrige om min Mening om Afskeden, Tanken derom ligger nær, naar man seer saamange Embedsbrødre sønderpaa blive afsatte. Jeg veed neppe, om jeg skal betragte en Afskedigelse som en Lindring eller som en Byrde, den indeholder begge Dele, tænker jeg. Gud ske Lov, at vor Flugt da ikke skal ske om Vinteren. — Karlen kom hjem igaar fra Krigskjørsel, han havde været borte i 27 Dage og brugt mange Penge, men kun faaet afskrevet for 19 Dage, det er enten hans eller Vognmesterens Bedrageri. Tydskerne have udskrevet Lov om Krigskjørsel, som vækker megen Uvilje selv hos Tydsksindede. Fanatismen iblandt Hjemmetydskerne tiltager, man drager om fra Sted til

Sted for at faae Underskrifter til at styrte danske Embedsmænd; her i Sognet er Sønnichsen ivrig; al Forbindelse afbrudt med ham og hans. I Ravsted har man gjort den Skandale ikke at ville tillade Høxbro, en Slesviger og en almenagtet Mand at komme i deres Kirke og assistere den syge Slesvigholstener Meyer med at prædike; dette Skridt misbilliges stærkt, saa vidt jeg har hørt her omkring. Man vil forøvrigt mene, at Hjemmetydskerne ikke betragte deres Sager som saa meget glimrende i Øjeblikket, det er muligt, at de frygte, deres Venner har gjort fejl i at drage saavidt ned i Jylland, og de Underhandlingstendenser, som Bladene omtale, hvilke jeg rigtignok afskyer, troer jeg heller ikke svare til de tyske Idealer. Det er en Guds Velsignelse, at vi dog Alle ere sunde med hverandre i denne Tid, da Sindet maa lide saa meget og jeg saa ofte maa kæmpe mod en Tilbøjelighed til Gnavenhed i det daglige Liv. Jeg hører dog endnu stadig fra Hjemmet, og det staaer sig ret godt der, kun om L. Worsøe er det meget sørgeligt at erfare, at den frygtelige Dannevirkeretraite har rystet hans Forstand og bragt ham til at forlade sin Stilling som Feltpræst.

Den 29de Marts 1864.

Paasken er overstaaet, det er en anstrengende Tid for Præsterne og dog en velsignet Tid, thi Guds Huus er meget godt besøgt, der er ikke en Tydsker, som holder sig borte fra Kirken, uden Clausens; men de have da aldrig kommet der uden højst nødvendigt. I Højtiden har her været saa stille som muligt i politisk Henseende, der viser sig aldrig fjendtlige Tropper, selv de faae, der laae i Tønder, ere ikke mere tilstede, kun ved requirerede Krigskjørsler, som synes at have faaet en bedre Stil, mærke vi Fjendens Tryk, og saa sker det jo undertiden i stille Vejr, at nogle mægtige Kanonskud fra Dybbøl minder os haandgribeligt om Blodsudgydelserne og Kampen for Fædrelandet. — At udstede Døbeattester for de slesvigske Karle i den danske Armee for at de, naar de komme som Fanger til Flensborg, kunne legitimere sig og desto mere fristes til at bryde deres Tro, er en Fordring som Hjemmetydskerne nu

stille deres Præster rundt om, den er ogsaa blevet stillet til mig, men jeg har nægtet den, saa maa det volde Klage og Af-sættelse, saa meget det vil. Befolkningen stoler sikkert paa Dybbøls Uindtagelighed, det gjør jeg ikke, og heller ikke paa Frederits, men jeg troer, at begge Dele ville blive godt forsvarede og koste Fjenden store Opofrelser at tage; man siger, at den preussiske Ære kræver disse Fæstningers absolute Indtagelse, det maa jo de vide, som kjende til preussisk Ære, jeg er aldeles ukjendt med den Ting. Det var Synd at sige, vore Vaaben have faaet stor Fremgang, men jeg stoler dog meget mere paa dem end paa vore Diplomater, og det er med den største Bekymring, jeg seer Fredsunderhandlinger aabnede, jeg kan under nærværende Omstændigheder ikke tænke mig noget andet ønskeligt Resultat af dem, end at Fjenden for Europas Øjne kommer til at aabenbare sine vidtgaaende Hensigter mod vort Land, men der skal vel endda nogen Finhed til at bringe det frem, og dertil er vel vort Diplomatie vel neppe dygtigt nok. For Tysklands Stormagter har dette Røvertog jo allerede været af glimrende Virkning, idet de indre Stridigheder ere bragte til at tie, de have stillet deres Mordlyst paa en lille fremmed Nation istedetfor paa deres egne Folk indbyrdes og vundet en fremmed Krigsskueplads istedetfor at hærje deres eget Land. Det er omtrent Nathans Fortælling om den rige Mand, der skaanede sig egen Faareflok men tog den Fattiges eneste Lam og satte for sin Gjæst, men der er idetmindste ingen af Europas Folk, som vil udtale: «Du er Manden», og lade dem føle Straffen for deres Misgjerning. Blandt Dagens Rygter er det glædeligste, at de Danske igjen skulle have taget Femern, og det interessanteste, at de Ravsted Bønder skulle have været samlede om at forlange deres Præst afsat, han har altid været en Slesvigholstener, men maa vel antages ikke at have gjort Fremskridt i lige Grad som Sognets Bønder. Dog anser jeg endnu begge Rygter for upaalidelige. Sikker er det, at Provst Hjort er afsat og den gode gamle slesvigholstenske Diaconus Carstens blevet hans Eftermand. Uvejret trækker nærmere.

Den 3die April 1864.

Begge Rygterne baade om Femern og Ravsted Præst vare falske, men sikkert er det, at vore Soldater Natten mellem 1. og 2. Paaskedag have bibragt de ved Dybbøl Skandser fremstormende Preussere et betydeligt Tab, og det er saa meget mere en glædelig Tidende, som vi næsten ikke have hørt nogen gunstig Vaabendaad siden Stormen ved Mysunde. Det er tungt nok kun at bo 6 Mile fra Valpladsen og saa først 6 Dage efter over Kjøbenhavn at høre nogen sikker Beretning derom; ad Rygtets Vej og med Rygtets Overdrivelser have vi alt længe vidst, at Noget var skeet, som var gunstigt for vore Vaaben, men den dristige Digtning overgaar altid den ædru Historie. Slaget skal staae ved Dybbøl; thi foran Frederits er Fjenden nu mæt, de allierede Tropper have der skudt paa hinanden istedetfor at løbe Storm, de ere for en stor Deel trukne sydpaa, og Vore skulle endog have besat Horsens. Gud gjøre vor Armee stærk ved Dybbøl, holde vi den nogen Tid, saa kan det dog endnu være, vi kunne vente Hjælp. Norges Storting har eenstemmigt givet sit Bifald til at intervenere for Danmark, det er dog muligt, at Kongen vil benytte sine Fuldmagter. Her i Landet er Stemningen steget for de Danske og faldet for Tydskerne, de indsee Rimeligheden af, at Tilstanden vil blive som før Krigen, og at de Danske vil kræve Regnskab af Hjemmetydskerne. En af dem, Hr. Petersen fra Cæcilielyst, havde den Frækhed at aflevere et oprørske Skrift til mig, da han kørte forbi Præstegaarden d. 31. Marts, jeg skal nok sende ham det tilbage med Tak for Laan. Physicus har besøgt os i Eftermiddag, han er altid ved godt Mod, men venter sin Afsked, vil dog alligevel blive i Tønder som Læge og see, hvad Tiden bringer. Han har lidt en Deel, da han maatte rømme Byen, og hans Huus endnu mere; der hører ellers en Deel Mod til at lade Huuset staae saaledes som en Skamstøtte for Tønderianernes raa Pøbelstreger, beslaaet med Brædder og Maatter for Vinduerne, Borgerne ærgrer sig betydeligt derover, men tvinge Manden til at istandsætte Huuset kunde de ikke. Hjort er rejst

syd paa og skal have lidt en Deel paa Rejsen over Lybæk; Krüger, L. Skau og Møller maaske endog flere Patrioter ere i disse Dage førte som Fanger til Tugthuset i Flensborg, Tyranniet bliver værre og værre, men saa brister det vel omsider. Begjærligheden efter store Embeder skal nok gjøre baade Kok og Mørk usikre i deres Besiddelser, endnu er nok Touren ej kommet til mig at blive omtalt. Det vil ikke vare længe, inden Tydsk bliver forordnet som Undervisningsfag i alle Landsby-skoler her omkring, især skal Carstens være meget ivrig i at kæmpe mod al dansk Nationalitet. Dette Sogns Beboere forholde sig rolige lige overfor Nabosognene, selv Højst er værre, jeg har ikke mærket til nogen Conspiration, dog har Huusfogdens Afsættelse og Valget af en ny forledet Folk til Underskrifter, som jeg ikke før har troet vilde indlade sig derpaa, men Sønnichsen, som her taler en Familiesag, er meget interesseret og ivrig i dette Spørgsmaal.

11te April 1864.

Voldsherredømmet griber om sig. Armeen gaaer foran, de civile Herrer følge rask efter. Sjelden har vel en Armee gjort en saa nedrig Gjerning som den preussiske ved at bombardere Sønderborg uden Varsel ja tværtimod givet Løfte. Elendigheden er stor blandt de ulykkelige Indbyggere, og meget Blod raaber mod Himlen. Vort Visitatorium, det vil da sige — det østerrigsk-preussiske i Tønder har indført tydsk Forretnings-sprog lige overfor Præsterne og har paa Tydsk indstævnet Kok til at møde for sig og aflægge Regnskab for hans hele Opførsel.¹⁾ Idag er han derude, imorgen skal jeg tidlig indfinde mig hos ham, jeg tænker, han svarer dem saaledes, at han opnaar sin Afsked. Rigtignok skal Regjeringscommissairerne i disse Dage, formodentlig for ikke at faae flere af de Anklager, som vor Udenrigs-Minister har rettet imod dem, have udgivet en Lov, hvorefter ingen Embedsmand uden meget grove Forbrydelser, maatte afsættes, men det er lige saa falsk ment som alle de

¹⁾ Smlg. Holger Hielholt: Fra Tiden mellem Krigene. Sønderjydske Aarbøger, 1929, S. 188 og flg.

tidligere Løfter om, at vi skulde blive urørte i Embedet; thi samme Dag, som Loven kom, blev Birkefogden i Løgumkloster afsat aldeles uden nogen Forseelse. Embedsafsættelse maa vi nu regne for en liden Ting, men Fængsel i Flensborgs Tyvehul er meget værre og dog en Udsigt, som daglig aabner sig mere og mere. Høxbro besøgte mig igaar, han havde oplevet den Frækhed, at to Bønder havde indbudt ham til at underskrive et af disse lumpne Oprørsskrifter, et Forlangende om, at Hertugdømmernes Befolkning skulde afstemme om deres Regjering i Fremtiden; naturligvis afslog han det med Uvillie. Momsen fra Vraagaard har været med samme Skrift i Bredvad, og skal der have faaet mange Underskrifter, det troer jeg gjerne, men jeg troer ikke, at nogen Tydsker her i Sognet skulde vove at præsentere mig Sligt til Underskrift. — Man begynder at tale om i Sognet, det vil da sige Tydskerne, at mine Prædikener ere politiske, og jeg hører, at der er dem, som ikke kunne taale at komme i Kirke. Jeg forstaar ikke rettere, end at al Prædiken maa være Guds Ord, localiseret paa den forhaanden værende Tilstand, og saaledes anvender jeg det ogsaa, men de, som gjør sig til Tjenere af den nærværende gængse Synd, finde naturligviis ej Behag i den Tale. At smigre eller fortie Menneskenes Synder troer jeg aldrig, Guds Ord har haft for Skik. Imorgen skal Konferencen aabnes, hvis det bliver til noget, jeg antager, at man daglig kan vente Underretning om et Hovedangreb paa Dybbøl og Als, det vilde jo være skjønnere for Preussen at kunne møde i London med en saadan Bedrift, hvis den lykkes, men Gud vil nok lægge Styrke i den danske Armee og krone vor gode Sag med Sejr over de grusomme Voldsmænd. Nu begynde Krigskjørslerne rigtig at blive trykkende, da Foraarsarbejdet trænger paa; min Vogn ligger i Broager, Gud veed, om Kudsk og Heste komme levende hjem. Rimeligvis faaer jeg ikke saaet Vaarsæden, men der er heller ej Rimelighed for, at jeg kommer til at høste den, thi jeg har en nesten uimodstaaelig Lyst til at bryde det med de nuværende Visitorer; Tilstanden for en dansk Mand er nu for Tiden græsselig her i Landet.

15de April 64.

Kok blev da forhørt af den snedige men fine Amtmand, de Fontenay, og Carstens sad med ved Bordet som Syndebuk for Koks knusende Bemærkninger om Ed og andre ømme Punkter. Anklagen var 1) at han havde nægtet Døbeattester til slesvigske Soldater, som venter at komme til Flensborg som Fanger og der slippe fri ved Hjælp af Attester, den samme Bedrift har jeg først udført, men ingen har klaget til Amtmanden, det har derimod to Bønder i Burkal gjort mod Kok. Det var imidlertid ikke vanskeligt at retfærdiggjøre denne Sag; thi en Attest er et retsligt Document, som ej kan udleveres til Andre uden paa et myndigt Menneskes eget Førlangende, og heri maatte Amtmanden give Kok Ret, 2) klagedes der over, at han havde virket og vilde virke i en absolut dansk Aand, stridende mod Planerne for den nuværende Regjering; forgæves svarede Kok, at han ej havde brudt det Løfte om Lydighed, som han havde givet Regjeringskommissionen, men ellers vistnok var bunden ved samme Ed, som Provst Carstens til Chr. IX. Amtmanden talte en heel Deel smigrende Ord til Kok, men han var jo fordømt, inden han kom for Herodes og Pilatus, og fik ogsaa det Tilsagn af Amtmanden, at der var ikke megen Rimelighed for, at han kunde beholde sit Embede. Pension kunde han ej love ham, men maaske et Par Værelser til at hensætte sit Tøj i Præstegaarden. Kok var hverken glad eller bedrøvet ved at vente sin Afsked, Rejsen er jo en stor Besværlighed og nogen Bekostning, men Opholdet her er saare lidet behageligt, og de Tider kunne nok komme, da det medfører Fare paa Ære, Liv og Gods. For mig vil det blive et meget stort Savn at skulle henslide Tiden under disse Omstændigheder og savne Koks Nærhed og Omgang, men man er ikke godt seet i Kjøbenhavn, naar man kommer herovre fra uden Embede, og det er jo ganske vist, at den danske Sag vinder ikke lidt ved, at vi beholder vore Kald og dermed styrker den tro Befolkning. De tyske Blade tale om en Befaling fra Wien og Berlin om, at Embedsmænd nu ikke mere maa afsættes, uden de har viist Trods, det er dog kun for at blænde Øjnene paa Europa; samme Dag, som

den Ordre blev bekendt i Tønder, afsatte man uden videre Birkefogden i Løgumkloster, og nu skal Kok samme Vej. Et lignende Spilfægteri havde Amtmanden for ved at indstævne alle Kromænd og Høkere til Tønder og formane dem til at holde sig rolige, det vil sige, Tydskerne maa gjøre saa meget Wühleri, som de ville, men de Danske skulle tie stille, Livet skal snart forklare Sandheden af denne Udlægning. Mørk besøgte mig igaar, han var ved godt Mod og antog, at Dybbøl vilde holde sig brav længe; det kan næppe være andet end, at Stormen er nær forhaanden. Natten til d. 13. vækkedes min Kone og jeg ved Kanonaden, saa voldsom var den, men her varer det jo længe, inden man faaer sikkre Efterretninger, dog noget væsentligt er der neppe forefaldet indtil idag, idetmindste vidste man igaar Intet i Flensborg. Her begynder at komme en Deel huusvilde Folk og Kreaturer her ud paa Egnen fra Sundeved; der vil hengaa Aar, inden den Egn restitueres og alt det Nedbrændte opbygges paa ny. Nu har Tydskerne staaet over 2 Maaneder for Dybbøl, Konferencerne ere udsatte for, at de kunne møde med større Laurbær, men de ere dog ikke synderlig lystne efter at storme. Det er slemt for os, at der er kommet Østerrigere med til Sundeved, de ere meget modigere Soldater og ingenlunde bange for at storme, saaledes som de stortalende Preussere, disse var forøvrigt foruroligere nær ved vore Skandser, og der vil snart flyde meget Blod paa den sidste Plet af Slesvigs Fastland, som vor Konge har inde. Om fremmed Hjælp er der ikke Tale, især efter at vi have indladt os paa Konference, jeg haaber naturligvis ikke meget af denne ulige Kamp, men paa Freden gider jeg endnu mindre tænke, den kan ikke andet end blive maadelig, og Underhandlingstiden, ja den bliver forfærdelig trykkende for os her i Slesvig.

Den 20de April.

Dybbøl er faldet den 18de; Rygtet kom hertil igaar, det tydsksindede Flensborger Blad berettede, at de 7 Skandser vare tagne, 1700 Fanger af Vore i Fjendens Hænder og omtrent 3000 Mand Preussere faldne og saarede. Endnu vide vi intet sik-

krere og rettere, thi de mange løse Rygter vare slet ikke at stole paa. Det har været en forfærdelig Kamp, men at Enden vilde blive saaledes tidligt eller silde, har jeg desværre ikke kunnet tvivle om i den sidste Tid, og maaske er det endda godt sluppet, thi den fortsatte preussiske Ild var en daglig Fordærvelse for Vore. Kampen varede efter Sigende fra om Natten Kl. 12 til næste Eftermiddag Kl. 3 à 4; den maa dog sikkert være ført med Ære af vore Krigere, men i Verdens Øjne er Æren kun lidt, Sejren alt, og Underhandlingerne, som idag begynde i London, faae en saa meget sørgeligere Begyndelse for os. Det er jo sandt, at Als og Frederits endnu ere i vore Hænder, men vi have lidt dybe Saar, og Europa har med forfærdelig Ligegyldighed seet os bløde. Der er i Verden snart ikke mere Plads for et lille Folk og en lille Nationalitet, vort Haab er, at Gud dog endnu har Plads for os i Himlen. Der er kun liden Udsigt til en taaelig Fred efter saa ulykkelig en Krig, jeg seer ingen Udvej uden i en europæisk Krig, men det er et frygteligt Middel, og der er vel heller ingen Udsigt dertil. Gud være Læge for de Lidende og han være Læge for mit arme Fædreland.

Den 25de April 1864.

Tabet ved Dybbøl er meget større, end jeg først tænkte, og Fjendens Tab meget mindre, det er meget nedslaaende, og det er trist at leve i et Land, hvor saa mange hovere over vort Nederlag, og hvor saa mange drage den preussiske Konge imøde med Hyldest, da han kommer ned for at betragte sine Troppers Heltebedrifter. Det hører til Rædselsregimentet her i Landet, at den saakaldte Øvrighed med Ligegyldighed seer paa, at Tydskerne i Flensborg slaar Ruderne ind til de dansksindede, fordi de ej ville illuminere for Fædrelandets Smerte, men alle Tidens Ende er endnu ikke kommen, denne Tids Ydmygelse er ikke Menneskenes, men Guds Værk. Uvejret trækker nærmere sammen om mig, igaar fik jeg Brev fra Visitatoriet, hvori man anmeldte, at jeg var blevet anklaget for at have nægtet P. Chr. Petersen i Bredvad en Døbeattest til hans Broder i den danske Armee. Anklagerens Navn nævnes ikke, jeg henvendte mig til

Peter Petersen, om hvem jeg nok vidste, at han ikke havde klaget, han gav mig en skriftlig Erklæring saa lydende: »ligesaa lidt som jeg selv har klaget over Pastor Lützhøft, ligesaa lidt har jeg givet Nogen i Opdrag at klage over hans Adfærd mod mig, han er falsk anklaget, han har ikke nægtet at udlevere min Broder Døbeattest«. Denne Erklæring sender jeg til Visitatoriet tilligemed en Besværing over at tiltales for en anonym Anklager, den maa formodentlig stoppe Munden paa dem, men vil sagtens ogsaa irritere dem, dog min Afsked det er kun et Tidsspørgmaal, værre er det med en eventuel Fængsling. Idag fik jeg Brev fra Hr. Petersen paa Cæcilielyst ved Aabenraa, hvori denne Herre tilkjendegiver, at han har samlet Materialer til en Anklage imod mig; han har ikke Andet at bestille og sagtens Lyst nok til at skade de Danske, skjøndt han har vundet sin Formue i Danmark og tilbragt mange Aar der. Min Kone vil nødvendig bort, og det er heller ikke saa lige at leve paa Andres Naade med saa stor Familie, men den Sag staaer alene i Guds Haand.
